

Kassa műtárgyainak vándorútja 1943–1946 ^[1]

„A műtárgyak visszaszolgáltatását, legalább is magyar részről, nem kell siettetni.”

A „Bánrévei határőrön leállítottam egy Szlovákia felé tartó szállítmányt, amely a kassai dóm felbecsülhetetlen értékű kincseit minden hatósági engedély nélkül akarta kivinni.

Az öt kocsiakományt képező műkincseket visszaszállítottam a hejcei püspöki óvóhelyre, ahol azokat légoltalmi szempontból eddig is őrizték. Minthogy azonban szlovák részről erőszakos beavatkozással is számolok, kérek azonnali intézkedést a műkincsek sorsára, ha nem szállítható ki az országból, úgy intézkedem Miskolcra való beszállításukra.”

Bevezető

A trianoni békediktátummal az újonnan alakult Csehszlovákiához csatolt történelmi Észak-Magyarország déli területsávját 1938 novemberében visszaadták Magyarországnak. Újból a magyar állam igazgatása alá került Kassa városa is, a II. Rákóczi Ferenc és családtagjai hamvait őrző Szent Erzsébet Dómmal egyetemben. A városban is hamarosan rendeződtek viszonyok, és normalizálódott az élet. Két évvel később azonban Kassa nevével egy történelmi sorsfordító esemény kapcsolódott össze. 1941. június 26-án, teljesen biztosan meg nem állapítható hovatartozású repülőgépek, bombatámadást hajtottak végre a város központja ellen. A bombázásban 32 ember meghalt, és számos középület megrongálódott. A kassai bombatámadásra hivatkozva a magyar kormány bekövetkezetnek tekintette a hadiállapotot a bombázás felelősének tartott Szovjetunióval. Magyarország hadviselő fél lett, és csapatokat küldött az egyre szélesedő világháborúba.

Szent Erzsébet Dóm

A háború harci cselekményei ekkorra azt is bizonyították, hogy a városharcok és a légitámadások bombázásai hatalmas veszélyt jelentenek a közgyűjteményekre, az összegyűjtött műtárgyakra. A magyar muzeológusok ezért idejekorán terveket dolgoztak ki a múzeumi értéktárgyak biztonságba helyezésére. A védelmi tervek sajnos a többségükben tervek is maradtak, a megfelelő óvóhelyek hiánya miatt csak ritka esetben történt meg a műtárgyak becsomagolása, elszállítása és egy légvédelmi szempontokból megfelelő helyen történő elrejtése.

Ezen ritka esetek egyike lett a Kassán található műkincsek összegyűjtése és biztonságos elhelyezése. Kassán az 1941 évi bombázás miatt féltelen mellett a megfelelő rejtékhely megtalálása is kulcsszerepet játszott a szándék megvalósításában.

A város legféltettebb műkincseit a dóm és a helyi múzeum őrizte.

Az Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletére szentelt, és az évszázadok alatt többször átépített dóm Kassa leghíresebb építménye volt. A 48 táblaképből álló főoltáron kívül több mellékoltár és számos kegyzsolbor ékesítette. A II. Rákóczi Ferenc hamvait őrző kriptá ma is a székesegyház legnevezetesebb emlékhelye.

Szent Erzsébet oltár

A székesegyház a kassai püspökség fennhatósága alá tartozott. A trianoni diktátummal szétszakított kassai egyházmegyét az első csehszlovák köztársaság idején helynökök kormányozták, egysége 1939. szeptemberben állt vissza. Ekkor kassai székhellyel *Madarász István* lett az egyesített egyházmegye püspöke, egészen 1945 februári kiutasításáig.

Állandó múzeumot a 19. század végén hoztak létre Kassán, melynek gyűjteménye a bőkezű adományoknak köszönhetően folyamatosan gyarapodott. (Többek között II. Rákóczi Ferenc koporsójából kiemelt és tökéletesen restaurált palástját is itt őrizték.) Az 1938-as visszacsatolás után az intézményt Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumnak nevezték el. A múzeum igazgatójává *Mihalik Sándor* nevezték ki, a múzeumban dolgozott *Bálint Alajos* és *Szabó Jenő* is. (Szabó Jenő neve a forrásokban több alakban, többnyire szlovákosítva fordul elő.)

A múzeum munkatársai 1943 első felében kezdtek biztonságos helyet keresni a város műtárgyainak. Az elrejtési akció bizalmas jellegű cselekmény volt, és ezért kevés irat maradt fent a művelet kezdeteiről. A Műemlékek Országos Központja (MOB) 1944 nyarán írt jelentésében rendkívül szűkszavúan számol be a kassai műemlékek légítámadás elleni védelme során a minisztérium utasítására „távolabb fekvő biztos óvóhelyre” történt szállításáról.

Tudjuk viszont, hogy a megfelelő helyszín megkeresését nagy körültekintéssel végezték, és végül a kijelölt helység a Kassától 42 km-re fekvő Hejce község lett. A pihenési célokra szolgáló hejcei kastély a kassai püspökség tulajdonában állt. Kiválasztásában a legfontosabb szerepet a kastély alatt húzódó, több száz méteres pincerendszer játszotta (szőlőtermesztő vidék lévén a pincék eredetileg bor tárolására szolgáltak). A hejcei pincék minden szempontból megfelelőek voltak: falikat kvarchomokba vájták, folyosók mélysége helyenként a 25 métert is meghaladta, és ami legfontosabb: a levegőjének nedvességtartalma megegyezett a kassai dóméval. Ez volt a legfontosabb érv, ráadásul a megfelelő mikroklíma miatt a gombásodás és a penészesedés veszélyét is kizárták. Tökéletes hely volt az értékes tárgyak elrejtésére.

A műkincsek összegyűjtéséről annyit tudunk, hogy a múzeumi és a dómi anyag beladázása, majd -trágyásszekereken történt - elszállítása 1943 áprilisában kezdődött, és júniusban fejeződött be. Az eljárást részletes, hat példányban készített jegyzőkönyvvel zárták le.

Ilyen jegyzőkönyv fennmaradása sajnos nem ismert, ezért nem tudható, hogy pontosan mennyi és milyen értékű múzeumi értékű tárgyat helyeztek biztonságba. A Szlovákiában fennmaradt források összesen 4000 tárgy evakuálását említik.

A dóm értékeiről ellenben tudjuk, hogy öt középkori szárnyasoltárt, a táblaképekkel és a faszobrokkal egyetemben külön e célra készített ládába, megfelelő csomagolásban helyeztek el. **(Lásd a 4. számú forrást!)**

Összesen 106 láda került Hejce-re, a püspök tudtával, aki egyébként magát „jóindulatú bérbeadónak” nevezte.

Hejcen is gondosan előkészítették a rejtékhelyet: a műkincsek tárolását biztosító pincerészekhez vezető két bejáratból az egyiket lefalazták, s csupán a másikon keresztül lehetett megközelíteni őket. Az elrejtésről a széles nagyközönség sem szerzett tudomást, és az értékek nem lettek a bűnözők célpontjai. A háború utolsó szakaszát, a harci cselekményeket szintén háborítatlanul vésték át.

Az elrejtett javak sorsát végül a szovjet hadsereg bevonulása pecsételte meg. A szovjetek Kassát 1945. január 19-én foglalták el, Hejce-t február elején. A hejcei kastélyban a szovjet katonák felfedezték a ládákat, és a kezdeti fosztogatási szándék után észlelték a műtárgyak értékét, és hamarosan azonosították azok eredetét is. A ládák feltörése során a műtárgyak közül nem tűnt el semmi, az egyik oltár képe azonban súlyosan megsérült. (Utólag a ládák feltörését az „átvonuló” román csapatok nyakába akarták varrni. **Lásd az 1. számú forrást!**)

A szovjetek ezt követően értesítették az új csehszlovák állam hivatalos képviselőit. Hejcen hamarosan megjelent a még ekkor a kassai múzeumot igazgató Mihalik Sándor is, aki február 13-án szemrevételezte a ládákat. **(Lásd a 2. számú forrást!)**

Hamarosan - az egyébként kezdetben szintén Kassán berendezkedő és dekrétumait is onnan kibocsátó - csehszlovák kormány is intézkedni kezdett. A Szlovák Nemzeti Tanács 1945. február 23-án - ekkor még tartott a háború! - felszólította a magyar Ideiglenes Nemzeti Kormányt a műtárgyak visszaszolgáltatására. **(Lásd az 1. számú forrást!)** Jellemző az is, hogy a Tanács a IV. Ukrán Front parancsnokának hozzájárulásának tényével érvelt, s nem hivatkozott a már megkötött magyar fegyverszüneti szerződésre vagy egyéb nemzetközi szerződésre.

(Az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezmény 6. pontja kimondta, hogy Magyarország teljes épségben kiszolgáltatja a Szovjetunióknak, valamint Csehszlovákiának és Jugoszláviának, az összes Egyesült Nemzeteknek mindazokat az „értékeket és anyagokat”, beleértve a muzeális értékeket is, amelyek a háború folyamán az Egyesült Nemzetek területéről Magyarország területére szállítottak. Az egyezmény 6. pontjának szövege azonban azt is tartalmazta, hogy mindennek a végrehajtására a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, vagyis a SZEB állapít meg határidőt, vagyis nem önműködően vált átadandóvá bármely értékű tárgy, hanem azok átadása a SZEB hozzájárulásától függött.)

A magyar kormánynak kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy a kassai műtárgyakkal foglalkozzék, és választ sem adott a szlovák felszólításra.

A műtárgyak tehát továbbra is Hejcen maradtak. Kezdetben szovjet katonák látták el a ládák állandó jellegű őrzését, sőt a kastélyban, kimondottan az őrzés biztosítása céljából egy közvetlen telefonvonalat is felszereltek.

Ezt követően - ismeretlen időpontban - nyolc csehszlovák csendőr érkezett a műtárgyak őrzésére. Erről azonban csak egyetlen írott dokumentum tudósít **(lásd a 4. számú forrást!)**, és ha ez a közlés valódi tényeken alapul, akkor a magyar állam területén egy másik állam karhatalma biztosította az értékű tárgyak őrzését, és mutatta meg egyúttal a magyar kormányzat gyengeségét, illetve a vesztesek korlátozott szuverenitását.

A Kassáról származó műtárgyak 1945 tavaszi sorsáról nincs információnk, egyedüli forrásunk az 1945. május 17-én Hejcen járt muzeológus bizottság jegyzőkönyve. **(Lásd a 2. számú forrást!)** A helyszíni szemlét ekkor az 1943. évi átszállításban részt vett kassai muzeológusok végezték (Mihalik, Bálint, Szabó), akik ekkor még a csehszlovák uralom alá került múzeum munkatársai voltak, a magyar nyelvű jegyzőkönyvet azonban a magyar kormánynak készítették.

A muzeológusok számba vették a ládákat és azok állapotát. Jegyzőkönyvbe foglalták, hogy az óvóhelyen elhelyezett ládák állapota nem változott. Ezen kívül „egybehangzólag” kijelentették azt is, hogy „valamennyi kijáratot pecsételték, és ugyanazon állapotban van, amilyenben azokat Sabol Jenő annak idején a sátoraljúj helyi katonai parancsnokságtól átvette.” Ez utóbbi közlés nehezen értelmezhető: ebben az időpontban - tudomásunk szerint - még nem vitték el a ládákat a kastély pincéből. Az 1945. május 17-én felvett jegyzőkönyv **(lásd a 2. számú forrást!)** összesen 106 sorban tartalmaz a ládákra vonatkozó adatot, számuk azonban gyakran ismétlődik, ezért nehezen lehet megállapítani pontos mennyiségüket.

Itt már előbukkant egy ellentmondás is. Míg a csehszlovák hatóságok 1945 februárjában 103 láda létezéséről tudtak **(lásd az 1. számú forrást!)**, addig minden magyar keletkeztetésű irat következetesen 106 ládát említ. Mivel a források többsége ez utóbbi ládaszámot tartalmazza, biztosra vehető, hogy ennyi láda volt Hejcen elhelyezve.

Mihalik Hejce-ről már nem tért vissza Kassára (és 1946-ban a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgató-helyettese lett). Bálint Alajos ellenben visszatért Kassára (de a szlovák hatóságok nemsokára kiutasították az országból), Szabó viszont hosszabb ideig a múzeum munkatársa maradt.

1945. május második felében - pontosan nem ismert időpontokban és a magyar hatóságok tudta nélkül - a 106 ládából 88-at visszaszállítottak Kassára. A többi szekérral végrehajtott átszállítást zavartalanul tehették meg, a magyar határőrség nem tartóztatta fel őket.

A kastélyban tartózkodó püspök sem akadályozta meg a ládák elszállítását. Később mentegetőzőségeket kijelentette, hogy a visszaszállítási akciót azért tekintette jogszerűnek, mert „ugyanazon tisztviselők jelentek meg, akik 1943-ban a műemlékeket kihozták, minden nehézség nélkül tudomásul vettem, hogy a műkincseket a pincéből felhozzák”. **(Lásd a 8. számú forrást!)**

A kassai múzeum munkatársai 1945. június 1-jén éppen az utolsó 18, a dóm kincseit tartalmazó ládát igyekeztek átszállítani a határon, amikor a magyar határőrség feltartóztatta őket. A ládákat szállító kocsiakat először Miskolcra szállították, ahonnan a ládák ismét Hejce-re kerültek.

A magyar határőrség utasításokat kért a hejcei kincsekre vonatkozóan a honvédelmi minisztertől. A honvédség azonban a kultuszminisztérium számára továbbította az ügyet. **(Lásd 3/a. és 3/b. számú forrásokat!)**

A magyar katonai parancsnok az elfogott szállítmány kísérei beszélgetéséből a következőt hallotta ki: „Többé nem fogok így próbálkozni, hanem néhány teherautóval átküldjük érte a partizánokat.” Ha ilyen kijelentés valóban elhangzott, akkor ez is bizonyítja, hogy a magyar állam tekintélye és ereje rendkívül gyenge volt az adott időszakban.

Szabó Jenő még júniusban levelet írt Gerevich Tibor művészettörténésznek, a Műemlékek Országos Bizottsága (MOB) elnökének. Ebből tudjuk, hogy 1945. májusban négyyszer utaztak Hejce-re, míg utolsó útjukon (június 1-jén) visszafordították őket. Levelében arra kérte a MOB elnökét, eszközölje ki, hogy „további műkincseket zavartalanul Kassára szállíthassuk. Eddig négyyszer voltunk odaát, összesen 11 szekérral. Minden alkalommal szerencsésen, baj nélkül érkezünk Kassára. Utunkról hosszabb jegyzőkönyvet vettünk fel, és ennek egy magyar nyelvű példányát a Műemlékek Országos Bizottságához fogjuk eljuttatni.” (A jegyzőkönyv nem maradt ránk.)

Végül az illegális átszállítás ügye is következmények nélkül maradt, a magyar kormányzat nem tiltakozott a csehszlovák kormánytól.

Az ismét Hejcére visszakerült 18 láda műtárgy sorsa azonban továbbra is rendezetlen maradt, az ügygel senki sem foglalkozott.

A visszamaradt műkincsek ügyét nem az illetékesek, hanem az azoknak helyet biztosító Madarász István püspök mozgatta meg.

A püspök ekkoriban nehéz körülmények között élt Hejcéen. Egyik korábbi, a VKM-hez írt levelében úgy jellemezte a helyzetet, hogy „*engem egy szál reverendában, kis kézi poggyászosokkal kiutasítottak Kassáról. Földjeimet, erdőmet, fámat lefoglalták, 1945. január 1-től kezdve jövedelmem nincs, sőt az 1944. évi vagyonjövödelmi adót is meg kell fizetnem [...] Máshová nem mehetek, másuttal egyetlen egy szobám sincs.*” A bizonytalan helyzetéből adódó félelmét tovább növelték az immár a kastély folyosóján elhelyezett „műemlékek”, melyek állapota „*napról-napra romlik, s megakadályoznak engem és egész házam népét a közlekedésben.*”

Madarász 1945 júniusától kezdve több ízben kérte a kassai dóm jogos tulajdonrészeinek tekintett műkincsek mihamarabbi elszállítását, s fellépésének hatására a minisztérium komolyan foglalkozni kezdett a kassai műtárgyak ügyével.

Az ügy intézésével megbízott előadó megállapította, hogy a fegyverszüneti egyezmény alapján minden muzeális értéket vissza kell szolgáltatni, e „*kötelezettség jogosságához tehát kétség sem fér.*”

Ehhez hozzá tette, hogy csak a SZEB által megállapított határidő alatt történhet meg, és erre hivatkozva a műtárgyak visszatérhetőek lennének. Két érvet hoztak fel a hejcei anyag visszaadásának elvi helyességére: egyrészt kétség sem fért a műtárgyak kassai eredetére („bármilyen is legyen Kassa sorsa” - utaltak 1945 júniusban a még teljesen lezáratlan békeszerződési ügyekre), másrészt az anyag rongálódásának veszélye is indokolta a visszaszállítást (a fegyverszüneti szerződés kimondta a „teljes épségben” történő visszaadás kötelezettségét).

Ezen megfontolások alapján a következő hónapban a minisztérium Felsőoktatási és Tudományos Főosztálya létrehozott egy bizottságot a műtárgyak visszaadásának végrehajtására. Vezetőjévé Gerevich Tibor MOB elnököt nevezték ki, míg a bizottság másik két tagja Mihalik Sándor és Kákay-Szabó György konzervátor (vagyis restaurátor) lett.

Az ügy megoldásának másik aktív résztvevője Gerevich Tibor lett, aki a nyár folyamán több alkalommal tett konkrét javaslatot a megoldásra, és igyekezett pontot tenni az ügy végére. Előfordult, hogy személyesen vitte be a minisztériumba az egyik beadványát, és szóban is sürgette az átadást. Gerevich azt az álláspontot képviselte, hogy a kassai műtárgyak ügyének gyors megoldása (vagyis az átadás) a szlovák-magyar jó viszony egyik jelentős tényezője lehetne. Gerevich szükségesnek tartotta a még Magyarországon végrehajtandó konzerválási munkálatokat is.

A megalakított bizottság azonban mégsem szállt ki Hejcére, a csehszlovák szervekkel tervezett tárgyalás is elmaradt, és a dóm kincsei Hejcéen maradtak. A műtárgyak átadási ügye hónapokra elakadt. A halogatás oka külpolitikai természetű volt. Erre vonatkozóan ismerjük a VKM Elnöki Főosztályának egyik korábbi, még júniusban keletkezett véleményét az ügyről. Az egyik Gerevich-féle beadvány kapcsán a főosztály illetékese kijelentette: „*le kell azonban szögeznünk, hogy elszállításuk [mármint a kassai dóm műtárgyai] nem elvonási célból, hanem kizárólag azért történt, hogy a műtárgyak a légítámadások veszélyei elől biztonságba legyenek. [...] Kétségtelen, hogy a két érdekelt fél az Ellenőrző Bizottság döntése nélkül is megállapodhat egymással, azonban a felvidéki események egyáltalában nem indokolják azt, hogy a magyar kormány a szlovákokkal szemben barátságos lépést tegyen, és önként tegyen valamit, amikor a visszacsatolt felvidéki területről kímélet nélkül kiutasítják nemcsak azokat, akik ott születtek és mindig is ott éltek, és amikor a szlovákság magatartását - a magyar rádió közlése szerint - a magyar külügyminiszter is elítélte. A műtárgyak visszaszolgáltatását, legalább is magyar részről, nem kell siettetni.*”

Ez utóbbi mondat lehet a kulcs az átadás elhúzódsására.

Bár végül júliusban döntés született a döntés az átadásról, az illetékes bizottság további támogatást és hatósági segítséget már nem kapott a minisztériumtól. Bizonyosra vehető, hogy a csehszlovákiai magyarok egyre erősebb üldözése készíthette arra a kultuszminisztérium munkatársait, hogy a meghozott döntéssel ellenkező, azaz halogató álláspontra helyezkedjenek. A felvidéki magyarok elleni atrocitások a minisztérium előtt teljesen ismertek voltak.

„*Az átadás halasztását ismert külpolitikai okok is indokolták*” - vette észre az elhúzódság okait Gerevich már 1945. augusztus 23-án, miután nem utaltak ki számukra autót a tervezett hejcei utazásukhoz. Ennek ellenére a MOB elnöke még bizott az ügy gyors elintézésében. **(Lásd az 5. számú forrást!)**

A kassai műtárgyak sorsának megoldását az sem lendítette előre, hogy a csehszlovák állam 1945. szeptember 11-én ismét követelte a Magyarországon maradt értékek átadását és százezer csehszlovák korona eddigi költség megtérítését. **(Lásd a 6. számú forrást!)** A csehszlovák hatóságok a februári levelükben foglaltakhoz hasonlóan ekkor sem hivatkoztak a fegyverszüneti szerződésre, bár a szeptemberi beadványukat már a magyarországi SZEB-hez intézték. (A SZEB intézkedése, utasítása nem ismert.) A csehszlovák hatóságok e felszólítását a kultuszminisztérium másolatban megkapta, de erre sem reagált. Vonatkozó SZEB utasítás híján, nem is vált szükségessé bármiféle intézkedés foganatosítása.

Az sem hatotta meg a minisztérium illetékeseit, hogy Madarász püspök 1945 novemberében újlag kérte a műtárgyak elszállítását. Az ügyintézők komolyan vehették azt az alapelvet, mely szerint „*a műtárgyak visszaszolgáltatását nem kell siettetni.*”, így a következő év tavaszáig semmi sem történt a kassai dóm műtárgyai ügyében. 1946 márciusában a minisztérium képviselője a korábbi levélváltások tartalmának figyelmen kívül hagyásával sürgős jelentéstételre hívta fel a MOB-ot. Április elején egy újabb levél ment, de ekkor már Madarász István püspök is felszólítást kapott a műtárgyak helyzetének ismertetésére.

A kassai püspök elkészítette részletes beszámolóját. **(Lásd a 8. számú forrást!)** A MOB vezetője, Gerevich Tibor azonban csak egy újabb felszólításra küldött május 9-én jelentést. **(Lásd a 9. számú forrást!)** Gerevich e jelentésében felsorolta azokat a kéréseit, amelyeket az ügy elintézése érdekében az előző évben szükségesnek tartott, és amelyekre nem kapott választ. Ezen kívül kifejezte azon véleményét is, hogy a békeértekezleten a csehszlovák kormány elő fogja terjeszteni a dóm ügyét, és ekkor az „nemzetközi síkra megy át.” Ezt előnyösnek látta, ráadásul szerinte Magyarország ebben az esetben indokolt ellenigényeket is bejelenthet. (A MOB összeállított már ilyen jellegű adatsorokat.) Gerevich e levélre megint nem kapott választ, s bár az ügyiratot többen láttamozták, semmiféle intézkedés nem történt. A Magyarországon ragadt műtárgyak pedig továbbra is a hejcei kastélyban maradtak.

Az ügyet ismét Madarász István püspök bolygatta meg, és 1946 augusztusában újabb levélben kérte a ládák elszállítását. A VKM e sürgetésre reagálva már nem az előző évben létrehozott, de működését el sem kezdő különbizottságot hívta fel intézkedésre, hanem Domanovszky György miniszteri biztosnak adta ki a feladatot, hogy a dóm tárgyait adja át Csehszlovákiának. A nem sokkal korábban a magyar műértékek védelmére létrehozott **Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Bizottságának** vezetője nem ismerte az ügy előzményeit, ezért megkérte a vonatkozó ügyiratokat a minisztériumban. Ezt követően írásban jelentette ki, hogy a műtárgyak nem magángyűjteményből származnak, azokra Csehszlovákia igényt tarthat, ezért vissza kell adni. Leszögezte azonban azt is, hogy a visszaszállítás nem az ő miniszteri bizottságának feladata, bár hozzá tette, hogy „*amennyiben azonban Miniszter Úr úgy döntene, hogy a 14 láda egyelőre Magyarországon helyezendő biztonságba, kérek azok hova szállítására határozott utasítást.*” **(Lásd a 10. számú forrást!)** Kérésének a minisztérium nem tett eleget, megbízást nem kapott a javaslat végrehajtására.

Ennél a pontnál bizonytalanná válik a műtárgyak sorsának követése. A fennmaradt iratok alapján nem lehet eldönteni, hogy mikor, milyen szerv végezte el az átadást, és pontosan mi került átadásra.

Egy szlovákiai feldolgozásokból kitűnik, hogy az átadás 1946. október 3-án történt meg, és ekkor visszakerültek az oltárok a kassai dómba.

Az egyik legutolsó ismert ügyirat (111188/1946) a következő ügyiratszám olvasható a „Kapcsolatos szám” kezelési feljegyzés mellett: 89821/1946. X. 2. Ezt az ügyiratot azonban, az iktatókönyv adatai szerint a VKM I. számmal jelölt Katolikus Főosztálya számára küldték meg intézkedésre. E főosztály iratai azonban az 1956-os tűzvészben megsemmisültek, ezért csak valószínűsíteni lehet, hogy az egyházi jellegű ügyeket intéző szervezeti egység bonyolította le végül az átadást.

Említésre érdemes, hogy az 1946. évben keletkezett iratokban a Hejcéen maradt ládák számában eltérések találhatók. Míg az 1945. évben keletkezett iratok 18, még Hejcéen maradt ládáról írtak, a következő évi forrásokban már következetesen 14 ládát említenek. **(Lásd a 8., a 9. és a 10. számú forrásokat!)** A különbség okára nem ismerünk magyarázatot, átdobozolásról, rész-átadásról vagy egyéb műveletről nincs tudomásunk. Így a végül átadott ládászám sem ismert.

A Hejcéen elhelyezett kincsek ügyéhez szorosan kapcsolódott az Országos Magyar Műszaki Múzeum anyagának sorsa is. A múzeum 1935-ben jött létre, s kezdetben Budapesten, a MÁV egyik épületben helyezték el. 1939-ben azonban a vasút visszaigényelte az épületet, és ekkor új székhelyt kerestek a gyűjteménynek. Kassára esett a választás, és a múzeumot 13 vasúti vagonnal 1939-ben telepítették át és 1943 novemberben nyílt meg a nagyközönség előtt. A háborút veszteségek nélkül vészelte át, és 1945 elejétől csehszlovák fennhatóság alá került.

A magyar kormányzati szervek többször foglalkoztak a múzeum ügyével. 1945 márciusban a közgyűjteményi felügyelőség már kérte a minisztériumot az ekkor már idegen fennhatóság alá tartozó múzeum sorsának figyelemmel kísérésére. Magyar részről felmerült a két műtárgyanyag kölcsönös kicserélésének szándéka is.

végül azonban a nem készült konkrét javaslat. 1946-ban az iparügyi-, a külügyi- és a vallás- és közoktatásügyi minisztérium többször megkísérelte a múzeumi anyag visszaszállítását, de erre végül nem került sor. A csehszlovák kormány nem adta át a múzeum anyagát, és az véglegesen Kassán maradt.

Forrásközlésemben a mai magyar helyesírási szabályokat követtem, a szövegben minimális változtatásokat tettem, a gépirás során félreütött betűket helyesbítettem, a rövidítéseket és a kihagyásokat szögletes zárójelbe téve kiegészítettem. Az értelemzavaró elírásokat [!] jellel jeleztem. A ma Kelet-szlovákiai Múzeumnak nevezett intézmény névalakjai, valamint Szabó Jenő neve esetében az iratokban szereplő megnevezéseket változtatás nélkül közltem.

Források

1.

A Szlovák Nemzeti Tanács levele az iskolai megbízottnak a kassai műtárgyak átadásáról Kassa, 1945. február 23.

Másolat.

Fordítás.

Szlovák Nemzeti Tanács, Delegáció az Ország Felszabadítására

20/eln.-1945.

Tárgy: A kassai múzeum tulajdona

Kassa, 1945. febr[uár] 23.

Iskolai megbízottnak,
Kassa

A IV. ukrainai front [Ukrán Front] parancsnoksága az állami delegátusnak a következő sürgönyt küldte: „A mi katonáink az előre vonulásnál [előrenyomulásnál] megszállták Hejcé (Magyarország), [és] Madarász István püspököt az ottani nyári lakás pincéjében, ami amint azt megállapítottuk a magyarokkal együtt ki volt utasítva Kassáról [!]. Ez a birtok mint elhagyatott volt, [és] a mi trófea hivatalunk védelmébe vette.

1.) 1942. júniusában ebbe a pincékbe át lett szállítva a kassai múzeum tulajdona, 76 láda.

2.) 1943. évben a kassai Szt. Erzsébet katedrálisból ki volt szállítva egyházi tulajdon[ként] 27 láda. Ez a vagyon nedvesnek látszik és ebben az átvonuló román [had?]osztályok turkáltak. Ezen vagyontárgyak között vannak kiszállítva az SSSR -ből Sztalin marsall gipsz mellszobra, KamenyecPodolszkából vörös zászló, afrikai idolonak [idol] gipsz másolata az SSSR Pervomajskából kiszállítva. Ezek a tárgyakat [!] először Kassán voltak, mert oda szállította az értékes tárgyakat az ellenség SSSR[-ből]. Amikor a vagyon állapotát Hejcé (Hejce) megállapítottuk, sürgősnek tartjuk, hogy minden, ami Kassáról ide szállított, az Ön kívánságára átadassék a Cseh-Szlovák állami hivataloknak.

Kérem, hogy gondoskodjék ennek a cseh-szlovák tulajdonnak elszállításáról, hogy ezt a frontnak ne kelljen őriznie. Várom az Ön választát."

Kérjük Önt ezért, hogy készítse elő a muzeális vagyon átvételét és fordulattal [postafordultával] jelentse be azt a személyt, aki az átvétellel meg lesz bízva.

Elnökség

Dr. Vavro Šrobár
olvashatatlan aláírás

Szlovák Nemzeti Tanács pecsétje

Jelzet: MNL OL XIX-I-1-h-68. tétel-K-08106-1945. - Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Felsőoktatási és Tudományos Főosztály -Egykorú, géppel írt és hitelesített másolat.

2.

A Hejcé elhelyezett ládák állapotának felméréséről készített jegyzőkönyv Hejce, 1945. május 17.

Másolat

Jegyzőkönyv

Felvétetett Hejcé, 1945. május 17-én, az ott léggóltalmi pincében elhelyezett ládák állapotának megvizsgálása alkalmából.

Jelen van dr. Mihalik Sándor, a kelet-szlovák Múzeumnak a budapesti Nemzeti Múzeum Elnöksége által Budapestre visszahívott volt igazgatója, akit a Szlovák Nemzeti Tanács iskola- és népművelésügyi bizottsága szakvélemény adására kért fel azon művészeti és történeti értékek állapotát illetően, melyeket biztonsági okokból a Kelet-szlovák Múzeumból és a Kassai Dómból elszállítottak. Jelen vannak továbbá: Dr. Bálint Alajos múzeumi őr és Sabol Jenő, a múzeum adminisztratív tisztviselője.

Dr. Mihalik Sándor, aki folyó évi február 13-án a helyszínén járt Put[y]ilov orosz őrnaggyal a helyzet felülvizsgálata céljából, megállapítja, hogy az óvóhelyen elhelyezett ládák állapota nem változott. A jelenlévők egybehangzólag megállapítják, hogy valamennyi kijárat [!] pecsét sértetlen, és ugyanazon állapotban van, amilyenben azokat Sabol Jenő annak idején a sátoraljúj helyi katonai parancsnokságtól átvette. Az óvóhelyen porcelán edények és három takaró találtattak, melyek Nazarkin orosz alezredes rendelkezésére az eredeti tulajdonosnak, dr. Brezanocznak adattak át. A rádió vevőkészülékek további intézkedésig az óvóhelyen maradtak.

A szemle alkalmával a következők állapították meg:

7. sz. láda (Dóm) egyik sarka felnyitva.

10. sz. láda (Dóm): nyitott, nyirkos.

7. sz. láda (Dóm): egyik sarka fedetlen.

11. sz. láda (Dóm): teteje teljesen szétverve, a láda a bártfai Úrvacsora oltár széttört maradványait tartalmazza. Eredetileg ezen oltár csomagoltatott be a 11. sz. ládába, csak annak széttört részei lettek ide behelyezve.

59. sz. láda (Múzeum): teteje fedetlen.

35. sz. láda (Múzeum): teteje fedetlen.

41. sz. láda (Múzeum): teteje fedetlen.

3. sz. láda (Dóm): teteje szétörve. Ezen láda tartalmazta eredetileg a bártfai Úrvacsora-oltárt.

43. sz. láda (Múzeum): teteje fedetlen.

35. sz. láda (Múzeum): alsó része teljesen szétörve.

6. sz. láda (Dóm): vasalása a sarkokon felfeszítve

34. sz. láda (Múzeum): érintetlen.

63. sz. láda (Múzeum): egyik sarka fedetlen.

67. sz. láda (Múzeum): oldalfala fedetlen.

51. sz. láda (Múzeum): felnyitva, de ismét visszaszegezve.

70. sz. láda (Múzeum): érintetlen.

9. sz. láda (Dóm): két sarka szétörve.

32. sz. láda (Múzeum): érintetlen.

35. sz. láda (Múzeum): alsó része teljesen szétörve.

55. sz. láda (Múzeum): érintetlen.

49. sz. láda (Múzeum): teteje sérült.

19. sz. láda (Múzeum): a ládának csak felső része maradt meg.

13. sz. láda (Dóm): felső része fedetlen.

44. sz. láda (Múzeum): felső része fedetlen.

40. sz. láda (Múzeum): felső része fedetlen.

58. sz. láda (Múzeum): felső része fedetlen.

13. sz. láda (Dóm): vasalása (pántja) leverve.

69. sz. láda (Múzeum): felső része nyitva.

2. sz. láda (Dóm): sarkai szétörve, a ládába vasaló van helyezve.

30. sz. láda (Múzeum): felső része szétörve.

28. sz. láda (Múzeum): érintetlen.

29. sz. láda (Múzeum): felső része fedetlen.

5. sz. láda (Múzeum): érintetlen.

68. sz. láda (Múzeum): felső része fedetlen.

1. sz. láda (Dóm): sarka szétütve.

49. sz. láda (Múzeum): felső része szétütve.

68. sz. láda (Múzeum): felső része fedetlen.

53. sz. láda (Múzeum): felső része fedetlen.

31. sz. láda (Múzeum): érintetlen.

7. sz. láda (Múzeum): érintetlen.

37. sz. láda (Múzeum): felső része szétütve.

4. sz. láda (Múzeum): érintetlen.

1. sz. láda (Múzeum): felső része szétütve.

65. sz. láda (Múzeum): felső része szétütve.

20. sz. láda (Múzeum): érintetlen.

1. sz. láda (Múzeum): felső része fedetlen.

21. sz. láda (Múzeum): oldalfala szétütve, tetején bádóg.

47. sz. láda (Múzeum): felső része szétütve.

1. sz. láda (Dóm): a vasalás egyes pántjai leütve.

13. sz. láda (Múzeum): felső része szétütve.

76. sz. láda (Múzeum): felső része szétütve.

8. sz. láda (Múzeum): felső része szétütve.

71. sz. láda (Múzeum): felső része szétütve.

27. sz. láda (Múzeum): érintetlen.

1. sz. láda (Dóm): a felső rész egyes deszkájának fele letépve.

22. sz. láda (Múzeum): érintetlen.

6. sz. láda (Múzeum): oldalfala szétütve.

73. sz. láda (Múzeum): érintetlen.

12. sz. láda (Múzeum): felső része szétütve.
64. sz. láda (Múzeum): lábai szétverve.
2. sz. láda (Múzeum): érintetlen.
26. sz. láda (Múzeum): a láda felső része - mintegy fele - üres.
75. sz. láda (Múzeum): felső fala szétütve.
11. sz. láda (Múzeum): a felső lap egyik deszkája letépvé.
27. sz. láda (Múzeum): érintetlen.
2. sz. láda (Dóm): a vasalás egyik pántja letépvé.
3. sz. láda (Múzeum): üres, teljesen szétütve.
25. sz. láda (Múzeum): felső lapja szétütve.
66. sz. láda (Múzeum): felső lapja szétütve.
1. sz. láda (Dóm): érintetlen.
52. sz. láda (Múzeum): felső lapja szétütve.
16. sz. láda (Múzeum): oldalfala szétütve.
1. sz. láda (Dóm): felső része fedetlen.
2. sz. láda (Dóm): sarka szétütve.
55. sz. láda (Múzeum): érintetlen.
54. sz. láda (Múzeum): érintetlen.
60. sz. láda (Múzeum): érintetlen.
1. sz. láda (Dóm): érintetlen.
50. sz. láda (Múzeum): érintetlen.
62. sz. láda (Múzeum): felső része fedetlen.
33. sz. láda (Múzeum): alsó része szétütve.
45. sz. láda (Múzeum): felső része fedetlen.
38. sz. láda (Múzeum): felső része nyitott.
72. sz. láda (Múzeum): felső része nyitott.
61. sz. láda (Múzeum): érintetlen.
17. sz. láda (Múzeum): felső része nyitott.
23. sz. láda (Múzeum): oldalfala szétütve.
15. sz. láda (Múzeum): oldalfala szétütve.
74. sz. láda (Múzeum): felső lapja szétütve.
39. sz. láda (Múzeum): oldalfala szétütve.
3. sz. láda (Dóm): sarka szétütve.
24. sz. láda (Múzeum): teljesen szétütve, oldalfala szétütve.
57. sz. láda (Múzeum): érintetlen.
46. sz. láda (Múzeum): felső része fedetlen.
13. sz. láda (Dóm): felső része szétütve.
42. sz. láda (Múzeum): felső része fedetlen.
1. sz. láda (Dóm): érintetlen.
2. sz. láda (Dóm): felső része fedetlen.
1. sz. láda (Dóm): egyik sarkán a vasalás pántja leütve.
1. sz. láda (Dóm): érintetlen.
1. sz. láda (Dóm): érintetlen.
1. sz. láda (Dóm): érintetlen.
1. sz. láda (Dóm): felső részén kissé sérült.
9. sz. láda (Dóm): a fedőlap egyik deszkája hiányzik.
2. sz. láda (Dóm): érintetlen.
2. sz. láda (Dóm): sarka szétütve.
12. sz. láda (Dóm): fedőlapja sérült.

A bejárat mentén több tárgy találtott, melyek a ládákban lettek kiszedve és oda elhelyezve. Ezek nem íratok össze, ez majd később történik meg, a felnyitott ládák tartalmának leltározásával egyidejűleg.

Hejce, 1945. május 17-én.

Mihalik Sándor s. k. múzeumigazgató

dr. Bálint Alajos s. k. múzeumi őr

Sabol Jenő s. k. jegyzőkönyvvezető

Jelzet: MNL OL XIX-I-1-h-68. tétel-K-08106-1945. - Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Felsőoktatási és Tudományos Főosztály - Egykorú, géppel írt másolat.

3.

a.

Kafka György távirata a Honvédelmi Miniszternek a hejcei műtárgyszállítmány feltartóztatásáról

Miskolc, 1945. június 2.

Honvédelmi Miniszter
Budapest

Miskolc, 1945. évi június 2-án.

Bánrëvei határ[ő]rsön leállítottam egy Szlovákia felé tartó szállítmányt, amely a kassai dóm felbecsülhetetlen értékű kincseit minden hatósági engedély nélkül akarta kivinni.

Az öt kocsirakományt képező műkincseket visszaszállítottam a helycei [!] püspöki óvóhelyre, ahol azokat légoltalmi szempontból eddig is őrizték. Minthogy azonban szlovák részről erőszakos beavatkozással is számolok, kérek azonnali intézkedést a műkincsek sorsára, ha nem szállíthatók ki az országból, úgy intézkedem Miskolcra való beszállításukra.

Kafka György [vezérőrnagy]
s. k.

A másolat hitelélül.
Budapest, 1945. VI. 7.

[olvashatatlan aláírás]

Jelzet: MNL OL XIX-I-1-h-68. tétel-K-08106-1945. - Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Felsőoktatási és Tudományos Főosztály - Egykorú, géppel írt és hitelesített másolat.

b.

Kafka György távirata a Honvédelmi Miniszternek a hejcei műtárgyak visszaszállításáról

Miskolc, 1945. június 3.

Másolat!
Miskolci 7. Honvéd Kerületi Parancsnokság

Azonnal!
1298/ szám/Eln.i.-1945.

Kassai műkincsekkel történő eljárás

Magyar Honvédelmi Miniszter Úrnak, Budapest,

Miskolc, 1945. évi [popup title="május 3-án [!]" format="Default click" activate="click" close text="Helyesen: június 3-án."]

Amint az [folyó] hó 2-án táviratilag már jelentettem, Hidasnémeti határőrsőm V. 1-jén [!] a délutáni órákban leállítottam egy, az ország területét elhagyni igyekvő kocsioszlopot, mely 5 kocsiból állott. A kocsioszlop a kassai dóm és múzeum felbecsülhetetlen értékű műkincseit szállította. Kísérőinek semmiféle magyar hatóságtól kiállított igazolványuk nem volt, csupán az eredetiben és helyi tolmács útján fordításban csatolt 2 igazolvánnyal rendelkeztek, melyeket kizárólag szlovák hatóságok állítottak ki.

Az őrsparancsnok távb[eszélő] értesítésére parancsot adtam, hogy a szállítmányt, amelynek tartalmát akkor még nem ismertem, csupán annyit tudtam róla, hogy felbecsülhetetlen értékekről van szó, kísértesse be Miskolcra, ahova az V. 2-án [!] 13 h-kor be is érkezett. Kísérője, Szabó Jenő múzeumi tisztviselő jelentette, hogy a régi festmények[et] csakis a kassai dómmal megegyező páratartalmú és hőmérsékletű helyiségben lehet tárolni, és ezért kérte, hogy amíg a magyar hatóságoktól a szükséges engedélyt megszerzi, a kincseket a hejcei nyaraló óvóhelyére szállíthassa vissza, ahol azok eddig is tároltak [!]. E kéréshez, a nagy értékre való tekintettel, hozzájárultam, egyben utasítottam a 26. po. [portyázó] sz[áza]d p[arancsnokságá]t, hogy adjon őrséget a kincsek mellé. Jelentem azonban, hogy az alacsony létszámú sz[áza]d megfelelő erejű őrséget nem képes adni, viszont számolni kell szlovák részről erőszakos beavatkozással, amit az a tény is alátámaszt, hogy a kocsioszlop Miskolcra való kísérése közben, a portyázó sz[áza]d kiküldött kísérői hallották, amikor a szállítmány kísérők azt a kijelentést tették: „Többé nem fogok így próbálkozni, hanem néhány teherautóval átküldjük érte a partizánokat.”

Minthogy Hejce a határtól csupán 23 km-re van, kérek sürgős intézkedést, hogy a kincsekkel mi történjék.

4 db. melléklet .

Kafka György [vezérőrnagy] s. k.

Magyar Honvédelmi Miniszter
Vettem!
Budapest, 1945. évi VI. hó 5-én
27205. szám/Elns.
4 drb. melléklet

A másolat hitelélül.
Budapest, 1945. VI. 7.

[aláírás]
elnöki kiadó vezetője

4.
Gerevich Tibor jelentése a kassai mütárgyak 1943. évi Hejcére szállításáról
Budapest, 1945. június 4.

20/1945.

A Műemlékek Országos Bizottsága a vallás- és közoktatásügyi minisztériumtól 50433/1943. III. 1. sz[ámú] rendeletével kapott felhatalmazás és utasítás alapján, 1943 tavaszán a légitámadás veszélyének erősen kitett kassai székesegyházon légoltalmi munkálatokat foganatosított.

E munkálatok során szilánkbiztos védőborítást kaptak a székesegyház kapui, valamint a belsőben lévő és helyükről el nem mozdítható középkori domborművekkel díszített kö emlékek. A székesegyház öt középkori szárnyasoltárát, melyeknek táblaképei és faszobrai a magyar művészet legkiemelkedőbb emlékei, eredeti helyükön megővni nem lehetett, így a fenti rendelet értelmében azok leszerelése és óvóhelyre való szállítása vált szükségessé.

A gondosan leszerelt és külön e célra készített ládába, megfelelő csomagolásban elhelyezett táblaképeket és szobrokat Kassa területén, sem annak közvetlen közelében elhelyezni nem lehetett, mert minden szempontból megfelelő óvóhely rendelkezésre nem állt. Kassától 42 km-re [kilométerre], Hejcére, a kassai püspök nyaralójának pincéjében találtuk meg azt az ideális búvóhelyet, mely a pótolhatatlan értékű anyagnak viszonylag biztonságot nyújt. A nyaraló terméskőbe vájt pincéjét hygroszkóppal megfigyelve megállapítottuk, hogy a levegő nedvességi százaléka azonos a kassai dóméval. A püspöki nyaraló más szempontból is biztonságosnak mutatkozott. A mütárgyak lényegében a kassai dóm őrzőjének, a kassai püspök épületében kerültek elhelyezésre, s ahol a kassai káptalannak egyik címzetes kanonokja látja el a plébánosi tisztet. A biztonság fokozására állandó őrségről és költségünkön közvetlen telefonvonal felszereléséről is gondoskodtunk.

A kassai dóm oltárainak és faszobrainak leszerelése és elcsomagolása 1943. április 27-án kezdődött, és a 30 ládából álló szállítmányt ugyanezen év júniusában helyeztük el a hejcei pincében.

A kassai székesegyház kincstárának szintén pótolhatatlan értékű ötvösműveit viszont 1944. június 7-én a püspöki szeminárium (Fő utca 93. sz[ámú]) pincéjébe helyeztük biztonságba.

Mindkét óvóhelyről, valamint az ott elhelyezett tárgyakról részletes jegyzőkönyvek készültek, melyek egy példányát a Műemlékek Orsz[ágos] Bizottsága irattárában őrizzük.

1944. december 17-én a Műemlékek Orsz[ágos] Bizottsága kassai megbízottjának, dr. Mihalik Sándornak jelentése szerint ismeretlen egyének a hejcei pincét feltörték s az ott elhelyezett ládákat felfeszítették. A Vörös Hadsereg parancsnoksága ezek után őrséget állított a pincéhez, majd Mihalik Sándor igazgató jelenlétében leltár alapján átvizsgálva az ott található anyagot, megállapította, hogy a ládákból egy sem hiányzik, valamint azt is, hogy a ládák feltörésekor egy eredetileg nem Kassáról származó oltár egyik képe súlyosan megsérült. Put[y]jlov őrnagy által megejtett nyomozás és a felvett jegyzőkönyvek bizonyára arra is felvilágosítással szolgálnak, hogy a pince feltörését kik követték el.

A vizsgálat után a hejcei pincét lezárták, lepecsételték, majd arról értesítették az illetékes csehszlovák hatóságokat, hogy a műkincseket a zsákmányjog alól feloldják s azt a Szovjet Unió [!] Szlovákiának juttatja s utasítást ad arra vonatkozólag, hogy a mütárgyak őrzetéről közvetlenül intézkedjék.

Erre Nazvokin orosz őrnagy kíséretében Szabolc Jenő, a kassai múzeum titkára Sátoraljaújhelyre utazott; a hejcei őrséget a parancsnokság aztán bevonta s helyette nyolc csehszlovák csendőrt állított őrnök. Minthogy a kassai püspök állandó hejcei tartózkodása a gondos őrzést amúgy is lehetővé tette, a csendőröket rövid idő múlva visszavonták Kassára.

1945 május közepén a kassai munkálatokat végző munkások kíséretében Mihalik Sándor dr. kiutazott Hejcére és megkezdte a ládáknak a földszintre való szállítását, amire azért is szükség volt, mert a pince feltörése, a választófalak lerombolása következtében a nedvesség behatolt és további rombolással fenyegeti a mütárgyakat.

Ugyancsak Mihalik Sándor dr. jelentéséből értesültem arról, hogy Szlovákia a kassai műkincsek sürgős visszaszállítását kívánja, aminek eszközlése amúgy is szándékunkban volt. Stefan Stumm, a szlovák iskolaügyi miniszter kassai helyettese, dr. Mihalik Sándor útján felkérte a Műemlékek Orsz[ágos] Bizottsága elnökét, hogy szakemberek kíséretében utazzék Hejcére, majd onnan Kassára a hivatalos és szakszerű átadás megejtése céljából.

Hejce az 1939. évi [!] határon belül esik, így a kérdés lebonyolítása csak a Fegyverszüneti Egyezmény alapján lehetséges. Sürgős megoldása azért is kívánatos, mert a szlovák-magyar jó viszony egyik jelentős tényezője lehet.

A fent előadott tényállás alapján a következő megoldást van szerencsém javasolni:

A Külügyminisztérium, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, valamint a Műemlékek Orsz[ágos] Bizottsága szakembereiből álló bizottság sürgősen menjen Hejcére, majd onnan Kassára, hogy az átadás, illetve átvétel kérdését letárgyalja, és mielőbb foganatosítsa. Szükséges, hogy e bizottságban szakkonzervátor is részt vegyen, akinek feladata lesz megállapítani nemcsak az esetleges károkat, de azt is, hogy a műkincsek veszély nélkül szállíthatók-e, ha pedig nem, úgy a legsürgősebb konzerválási és biztosítási munkálatokat a helyszínen elvégezni. Tekintettel az utazási nehézségekre, tisztelettel kérem, hogy e bizottság kiküldetéséről, valamint a bizottság tagjai részére személyautóról intézkedni méltóztassék.

Jelentem egyben azt is, hogy a kassai dóm kincstárának óvóhelyre szállított részét az orosz hatóságok szintén átvizsgálták, majd a kassai dómnak hiánytalanul átadták.

Közvetlenül e jelentésem elküldése előtt Bálint Alajos, a kassai múzeum Hejcére tartózkodó tisztviselője táviratilag kért a Műemlékek Orsz[ágos] Bizottságtól, illetve a magyar kormánytól intézkedést a műkincsek elszállítására vonatkozólag. A nem világosan érthető táviratra azonnal küldött táviratválaszomban közelebbi felvilágosítást kértem Bálint Alajos sürgönyében hivatkozott Kaffka Zoltán vezérőrnagy, kerületi parancsnoktól, annak beérkezése után újabb jelentést teszek a minisztériumnak.

Budapest, 1945. június 4.

Gerevich Tibor
elnök

Jelzet: MNL OL XIX-I-1-e-177-2. tétel-Kassai Keletiszlovák Múzeum-7891-1945. - Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Külföldi Kulturális Kapcsolatok Osztálya - Eredeti, géppel írt és kézzel javított, aláírt tisztázat.

5.
Gerevich Tibor jelentése a hejcei mütárgyak konzerválásáról
1945. augusztus 23.

59/1945.

Hivatkozással a minisztériumnak [jolyó] hó 11-én kelt 33403/1945. VII. sz[ámú] iratára, a kassai dómnak és múzeumnak a légi támadások elől a hejcei püspöki kastélyban elhelyezett műkincsei ügyében a következőket van szerencsém jelenteni:

A kassai dóm és múzeum műkincseit 1943 tavaszán légitámadások elől a hejcei püspöki kastély pincéibe helyeztük biztonságba. A háborús cselekményekkel kapcsolatban ismeretlen tettesek a ládák egy részét felfeszítették, néhány műtárgyat megrongáltak. A műkincsek jelentékeny részét a szlovák hatóságok már elszállították, jelenleg csupán 18 láda van még Hejcen.

A ládákba csomagolt, nagyobb részt középkori táblaképek és szobrok állapotáról biztos tudomásunk nincs, feltehető, hogy a közel két esztendő pincében tartás, valamint a ládák feltörése és felhurcolása a műtárgyak állapotában is változást okozott.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr, [folyó] évi június hó 15-én kelt 8106/1945. V. sz[ámú] átiratában elrendelte, hogy bizottság szálljon ki Hejceére a műkincsek visszaadására. Ugyanezen iratában kilátásba helyezett gépkocsi hiánya, valamint a csehszlovák hatóságoktól megszerzendő engedélyek késlekedése miatt, a bizottság legkorábban a jövő héten indulhat útra. Az átadás halasztását ismert külpolitikai okok is indokolták. A miniszteri rendelet szerint az átadásnál a tárgyak állapotára is figyelemmel kell lenni, éppen ezért a Szépművészeti Múzeum főkonzervátorát is kiküldötte a bizottságba. A műtárgyakat tehát, ha állapotuk megkívánja, az átadás előtt konzerválni kell, legalábbis olyan mértékben, hogy szállíthatók legyenek.

Hejcen nincs másik olyan helyiség, ahol az átadásig és az esetleges szükséges konzerválási munkálatok elvégzéséig a műtárgyakat elhelyezni lehetne. Igyekezni fogunk azonban, hogy az átadás s az esetleges konzerválási munkálatok a jelentékeny nagyságú kastélyban úgy folyjanak le, hogy Madarász püspök úrnak a legkisebb kényelmetlenséget se okozzák.

Budapest, 1945. augusztus 23.

Gerevich Tibor
elnök

Jelzet: MNL OL XIX-I-1-e-177-2. tétel-Kassai Keletiszlovák Múzeum-39398-1946. - Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Külföldi Kulturális Kapcsolatok Osztálya - Eredeti, géppel írt és aláírt tiszttzat.

6.

Csehszlovák felszólító levél a hejcei műtárgyak átadására

Budapest, 1945. szeptember 11.

Csehszlovákia Képviselője a Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottságnál
B[uda]pest, 1945. szept[ember] 11-én
1006/1945.

Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak
Budapest

A Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottságnál működő Csehszlovák Delegáció mellékelten megküldi a Szlovák Nemzeti Tanács közoktatásügyi Bizottságának 419/45/V./IV. szám alatt kelt átiratát a kassai állami Keletiszlovákiai Múzeum műtárgyainak visszaszállítása ügyében Hejce, ma magyar területen lévő községből Kassára és kéri a Szövetséges Ellenőrző Bizottság közbenjárását a miskolci VII. magyar hadosztály parancsnokánál, hogy adassa ki az összes 106 ládából még hátra maradt 18 ládát.

Kérjük egyúttal közbenjárását a Magyar Külügyminisztériumnál a Szövetségesek és Magyarország köz[öt]t létrejött Fegyverszüneti Egyezmény rendelkezése szerint, a visszaszállítás költségeinek visszafizetése ügyében. A költségek 100 000 koronát tesznek ki, amely összeget a Szlovák Nemzeti Tanács Közoktatásügyi Bizottsága Bratislavában teljes egészében befizetett a kassai Ál[am]i Keletiszlovákiai Múzeum Igazgatóságának.

Csehszlovákia Képviselője a Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottságnál

Melléklet

Jelzet: MNL OL XIX-I-1-e-177-2. tétel-Kassai Keletiszlovák Múzeum-84255-1945. - Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Vallás- és közoktatásügyi Minisztérium, Külföldi Kulturális Kapcsolatok Főosztálya -Egykorú, géppel írt másolat.

7.

A Szlovák Nemzeti Tanács Közoktatásügyi Bizottságának levele a műtárgyak visszaadására

1945. szeptember 11.

Fordítás
Másolat

A Szlovák Nemzeti Tanács Közoktatásügyi Bizottsága
Bratislava

419/1945.V/IV.

Tárgy: Kassai Állami Keletiszlovákiai Múzeum kiállítási tárgyainak hazahozatala

A Szlovák Nemzeti Tanács Elnökségének
Bratislava

A Magyar Kormány annak idején a kassai Állami Keletiszlovák Múzeum és a kassai Dóm műtárgyait Hejce községbe vitette, amely ez idő szerint Magyarországhoz tartozik. A műtárgyakat föld alatti helyiségekbe raktározták el. Mikor a Szlovák Nemzeti Tanács Bizottságának csehszlovák szervei átvették a Múzeumot, haladéktalanul intézkedett [intézkedtek] a Múzeumnak eredeti helyére, Kassára, való visszahelyezése ügyében, és kérte erre a célra 100000 korona kiutalását.

A Keletiszlovákiai Múzeum kassai igazgatóságának jelentése szerint a múzeum tisztviselője, Szabó Jenő, Kassa város katonai helyettes parancsnokának, Nazarkin vörös hadseregbeli alezredesnek hatalmas segítségével [folyó] é[év] május 30-án minden nehézség nélkül visszaszállított [az] összesen 106 ládából 88-at. Folyó év június 1-jén azonban, amikor a hátralévő 18 ládát is át akarta szállítani, a magyar határőrség, illetve a miskolci magyar VII. hadosztály parancsnoka megakadályozta ezt azzal, hogy a magyar határon át bármit is kivinni csak a magyar kormány engedélyével lehet.

Miután az elvett muzeális tárgyak és emlékek visszahozatala eredeti helyükre első rendű érdeke a Szlovák Nemzeti Tanács Közoktatásügyi Bizottságának, a Bizottság tisztelettel kéri a Szlovák Nemzeti Tanács Elnökségét, hogy a Külügyminisztérium járjon el a Magyar Kormánytól a visszatartott 18 láda akadálytalan kiadása dolgában, annál is inkább, miután a kiadás a IV. Ukrán Front parancsnokának hozzájárulása alapján történik.

Kéri továbbá a Szlovák Nemzeti Tanács Közoktatásügyi Bizottsága a szovjet-magyar Fegyverszüneti Egyezmény rendelkezése alapján a visszaszállítás költségeinek megtérítését. A költségek, mint feljebb mondtuk, 100000 koronát tesznek ki, azt a Szlovák Nemzeti Tanács Közoktatásügyi Bizottsága teljes egész[é]ben kifizette az Ál[am]i Keletiszlovákiai Múzeum Igazgatóságának.

A Bizottság helyett:
aláírás s. k.

8.

Madarász István kassai püspök levele a Hejcéen elhelyezett műtárgyak helyzetéről
Hejce, 1946. április 24.

883/1946. szám

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A kassai dómi műemlékeknek Hejcére történt szállításáról szóló ügyben folyó hó 11-én 84255/1945. XII. ü[gy] o[osztályi] sz[ámú] a. k.nb. [nagybecsű] átiratára van szerencsém a következőkben tisztelettel válaszolni s tájékoztatni Nagyméltóságodat.

1943 június hó folyamán megjelent nálam Kassán Mihalik Sándor dr., a kassai múzeum igazgatója egy múzeumi örrel, s előadták, hogy nekik a Műemlékek Orsz[á]gos Bizottságának és a kultuszminisztériumnak rendeletére a kassai dóm műemlékeit (oltárokat, képeket, szobrokat) a várható bombatámadás miatt biztonságba kell helyezni, s ezért keresnek megfelelő óvóhelyet részükre. Néhány kisebb műemléket el is helyeztek a kassai papnevelő intézet föld alatti helyiségeiben, de a nagy terjedelmű műemlékek részére Kassán sehol biztos óvóhelyiséget nem találnak. Kassán köztudomású volt, hogy a kassai püspök hejcei kastélya alatt több méter mélységben 1 1/5 km [kilométer] hosszú, bombabiztos pince van. Ezt ők is tudták és engedélyt kértek, hogy ezt a pincét e célra igénybe vegyék.

Mint hogy a kassai dóm főntartója s ellenőre a Műemlékek Országos Bizottsága volt, s mint hogy egyházi műemlékek biztonságba helyezéséről volt szó, én készséggel megengedtem, hogy azokat hejcei pincében elhelyezzék, egyben kijelenttem, hogy az elszállításért, megőrzésért, épségükért s a költségeikért felelősséget semmi esetre sem vállalok. Én kizárólag a jóindulatú bérbeadó szerepét töltöm be.

Arra is felhívtam a figyelmüket, hogy a pince nyirkos is lehet, vizsgálják meg előbb a pince hőmérsékletét. A múzeum szakemberekkel kiszállt Hejcéen, megvizsgálta a pince hőmérsékletét s megnyugodva jelentette, hogy a pince teljesen alkalmas az ilyen műkincsek megőrzésére. Ők csomagolták be a templom műemlékeit s kiszállították Hejcére. Én sem a csomagolásnál, sem a kiszállításnál jelen nem voltam, semmit nem láttam és semmit nem vettem át. Én a Hejcéen való tartózkodásom idején a jóindulatú őrzést vállaltam, azaz vigyáztam arra, hogy a kastélyon keresztül semmiféle illetéktelen ember a pincébe be ne léphessen. Egy másik lejárát be volt falazva. Csak a múzeumi tisztviselőktől értesültem, mikor már Hejcéen nem tartózkodhattam, hogy mikor a községben volt a háborús front, ismeretlen tettesek behatoltak a pincébe és néhány ládát felnyitottak. Az orosz parancsnokság a kastélyt lezárta és őrséget rendelt, hogy a pince lejárátát őrizze. Még nekem sem engedték meg, 1945. márc[us] 1. - május 1-ig, a kastélyban való lakást. Csak május 1-én költözhettem be a kastélyba, ahol kiutasításom miatt állandóan laknom kellett. Ekkor megígértém, hogy én fogom őriztetni a pince lejárátát.

1945 május végén a kassai múzeum tisztviselői, szám szerint hárman megjelentek nálam s kijelentették, hogy a műemlékeket felhozzák a pincéből, kissé levegőn hagyják, ha kell, restaurálják, s visszaszállítják Kassára. Mint hogy ugyanazon tisztviselők jelentek meg, akik 1943-ban a műemlékeket kihozták, minden nehézség nélkül tudomásul vettem, hogy a műkincseket a pincéből felhozzák. Több napi munkába került a felhozatal, mialatt a tisztviselőknek s munkásoknak én adtam lakást s ellátást. Mihalik rövidesen eltávozott, de két múzeumőr ([popup title="Szabó" format="Default click" activate="click" close text="Szabó [Sabol] Jenő."] és Bálint urak) megjelentek szekerekkel, s előbb a kassai múzeum kincseit (amiknek a hejcei pincében való elhelyezéséről szó sem volt), azután a templomi emlékeket vitték el azzal, hogy az esetleges restaurálást csak a helyszínen, Kassán a templomban fogják végeztetni. Így elvitték a múzeum összes kincseit, a dómi emlékekből legalább 80%-ot. Semmiféle átvételi írást nem kaptam, mert én semmit sem vettem át. Az utolsó szállítmányt a hadasnémeti magyar határőrség nem engedte át a határon, hanem lefoglalta s elvitte Miskolcra, majd kiderülve a félreértés, visszaszállította Hejcére a kastély folyosóira. Egyben kirendeltek egy 5, később 3 tagú katonai őrséget, hogy a ládákat őrizzék.

Minderről a honvédelmi s kultuszminiszter uraknak magán és hivatalos levelekben jelentést tettem, s arra kértem, hogy ezt a megmaradt 14 ládát [!] isszállíttassák el, mert itt a folyosókon a közlekedést akadályozzák, s a ládák tartalma egérveszély miatt nincs biztonságban, de mindez ideig nem történt semmiféle intézkedés.

(Legutoljára 1945. szept[ember] 11-én írtam Takács Menyhért miniszteri tanácsos úrnak, közben 39098/1945. sz. a. k. megnyugtató választ kaptam arról, hogy az elszállítás hamarosan meg fog történni, de nem történt semmi.)

Nekem az egész ügyben merőben passív [passzív] szerepem van, mint jóindulatú, nagylelkű, ingyenes bérbe adónak, aki emiatt nagyon sok kellemetlenséget s anyagi veszteséget szenvedtem el.

Arra kérem tisztelettel nagyméltóságodat, hogy most a tavasz beálltával a kincseket mielőbb elszállítani s a helyszínén, Kassán restaurálni szíveskedjék. Itt a hejcei kastélyban teljesen lehetetlen a restaurálás. Se megfelelő helyiség, sem anyag, sem a tisztviselők vagy munkások részére lakás vagy ellátás nem biztosítható. Én a hívek adományából élve és ingóságaim 90%-át elveszítve senkinek sem lakást, sem ellátást biztosítani nem tudok, de a faluban sem senki.

Fogadja nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Hejce, 1946. évi április hó 24-én.

Madarász István
kassai püspök

Jelzet: MNL OL XIX-I-1-e-177-2. tétel-Kassai Keletiszlovák Múzeum-50106-1946. - Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Külföldi Kulturális Kapcsolatok Osztálya - Eredeti, géppel írt és kézzel javított, aláírt tiszttáza.

9.

Gerevich Tibor levele a megtett intézkedésekről
Budapest, 1946. május 9.

94/1946.

Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak
Budapest

Hivatkozással a minisztérium [folyó] évi április hó 24-én kelt 50107/1946. XII. sz[ámú] iratára, a kassai Dóm Hejcére szállított műkincseinek sorsáról a következőket jelenthetem.

Ebben az ügyben még 1945 tavaszán 59/1945. sz[ám] alatt felterjesztést intéztem a Minisztériumhoz, 1945. június 15-én a Miniszter Úr bizottságot küldött ki Hejcére, egyben kilátásba helyezte, hogy - tekintettel az akkori utazási nehézségekre - személyautót, a műkincsek elszállítására pedig teherautót bocsát rendelkezésünkre. A csehszlovák bizottság kiküldésére, valamint a magyar bizottságnak Kassára való beutazására a megfelelő diplomáciai lépések megtételét is kértem.

1945. október 22-én a Minisztérium 49153/[1945] VII. iratára jelenttem, hogy amennyiben a műkincsek a hejcei püspöki palotában a Püspök Úrnak nehézséget okoznának, úgy Budapestre való szállításukat és itteni konzerválásukat kérem, s mivel 14 [!] nagy méretű láda szállításáról volt szó, 3-5 teherautó, vagy egy teherautónak többszöri kiküldését kérem.

Ez utóbbi felterjesztéseimre intézkedés nem történt, de nem utalták ki a szállításhoz kért teherautót és a Bizottság kiszállásához szükséges személyautót sem, s arról sem kaptam értesítést, hogy a csehszlovák bizottság kiküldése ügyében lépések történtek volna, amit időközben az egyre feszültebbé vált magyar-csehszlovák diplomáciai helyzet ismeretében érhetőnek is találtam.

Feltehető, sőt valószínű, hogy a békeértekezleten a csehszlovák kormány az ügyet elő fogja terjeszteni, esetleg más, hasonló igényekkel együtt, amely esetben azt bizonyára szakértői albizottsághoz fogják utalni. Ránk nézve ezzel nemcsak annyiban keletkezik kedvezőbb helyzet, hogy a döntés nemzetközi síkra megy át, hanem azért is, mert a siker kilátásával, indokolt ellenigényeket jelenthetünk be. Erre vonatkozólag a Műemlékek Országos Bizottsága az adatokat már összeállította, más szomszéd államok részéről felmerülhetők múkincai igényekkel szemben a mi részünkről támasztható igényekkel együtt.

Budapest 1946. május 9.

Gerevich Tibor
elnök

Jelzet: MNL OL XIX-I-1-e-177-2. tétel-Kassai Keletiszlovák Múzeum-55252-1946. - Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Külföldi Kulturális Kapcsolatok Osztálya - Eredeti, géppel írt és aláírt tisztaát.

10.

Domanovszky György miniszteri biztos felterjesztése a maradék mütárgyak helyzetéről

Budapest, 1946. október 10.

196/1946.

Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztossága

Miniszter Úr!

A kassai püspöki hatóság 1679/1946. szám alatti megkeresésére a VKM VI. ügyosztálya 111188/1946. szám alatt felhívott, hogy a kassai dóm oltárai és szobrai, melyek 14 ládában [!] már második éve Hejcén, a püspöki kastély folyosóján vannak elhelyezve, a Miniszteri Biztosság részéről szállíttassanak el. Folyó hó 9-én a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban megtekintettem e rendelet előzményeit, amiből megállapítottam, hogy a kérdéses 14 láda töredéke annak az anyagnak, amit Kassáról a bombatámadások elől Hejcére szállítottak. [popup title="[...]"] format="Default click" activate="click" close text="A kihagyott részben Domanovszky összefoglalja az 1945. és 1946. évben a mütárgyakkal kapcsolatban történt intézkedéseket.]"

Tekintettel arra, hogy a hejcei 14 ládában lévő anyag nem magángyűjtemény, sőt arra Szlovákia a fegyverszüneti egyezmény 6. pontja alapján ígényt tart, a Miniszteri Biztosságot nem tartom illetékesnek az ügyben, [és] kérem a miniszter urat, hogy ez ügyben sürgős döntést hozzon, mert az anyag pusztulásnak van kitéve, s így a Magyar államot esetleg komoly kártérítéssel fogják súlytani [!]. A Kassára való szállítás nem a vezetésem alatt álló Miniszteri Biztosság feladata. Amennyiben azonban Miniszter Úr úgy döntene, hogy a 14 láda egyenlőre [!] Magyarországon helyezendő biztonsága, kérek azok hova szállítására határozott utasítást.

Budapest, 1946. október 10-én.

Kiváló tisztelettel:

Dr. Domanovszky György
miniszteri biztos.

Jelzet: MNL OL XIX-I-1-h-111-3. tétel-Kassai dóm kegyzerei-119186-1946. - Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tudományos és Felsőoktatási Főosztály - Eredeti, géppel írt és aláírt, bélyegzővel ellátott tisztaát

Címkek:

[Kassai bombázás](#) ^[2]

[kassai Szent Erzsébet dóm](#) ^[3]

[II. Rákóczi Ferenc](#) ^[4]

[Szövetséges Ellenőrző Bizottság](#) ^[5]

[SZEB](#) ^[6]

[Ideiglenes Nemzeti Kormány](#) ^[7]

[Felsőmagyarországi Múzeum](#) ^[8]

[Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium](#) ^[9]

Kiadás: 16. évfolyam (2016) 2. szám

Forrás webcím: https://www.archivnet.hu/kuriozumok/kassa_mutargyainak_vandorutja_19431946.html

Hivatkozások

[1] https://www.archivnet.hu/kuriozumok/kassa_mutargyainak_vandorutja_19431946.html

[2] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kassai-bombazas>

[3] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kassai-szent-erzsebet-dom>

[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/ii-rakoczi-ferenc>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/szovetsages-ellenorzo-bizottsag>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/szeb>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/ideiglenes-nemzeti-kormany>

[8] <https://www.archivnet.hu/cimkek/felsomagyarorszagi-muzeum>

[9] <https://www.archivnet.hu/cimkek/vallas-es-kozoktatasiugyi-miniszterium>